

УДК 78.071.1(477)О.Немеровський"18/19":780.614.131(072)]:001.8
orcid.org/0000-0002-1996-5238; doi

“ШКОЛА ГАМ, АРПЕДЖІО ТА АКОРДІВ В УСІХ МАЖОРНИХ ТА МІНОРНИХ ТОНАЛЬНОСТЯХ ДЛЯ ШЕСТИСТРУННОЇ ГІТАРИ” О. НЕМЕРОВСЬКОГО

Віктор ПАЛАМАРЧУК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра музикознавства та хорового мистецтва,
вул. Валова, 18, Львів, Україна, 79008,
e-mail: guitaristpv@gmail.com*

Мета роботи полягає у вивченні малодослідженої гітарної частини доробку українського композитора кінця XIX – початку XX століть Олександра Немеровського та введенні отриманих даних до наукового обігу. Для досягнення поставленої мети зібрано та узагальнено біографічну інформацію про О. Немеровського, проведено аналіз та оцінку його посібника “Школа гам, арпеджіо та акордів в усіх мажорних та мінорних тональностях для шестиструнної гітари”. Головними параметрами оцінки посібника були його зміст, структура та аплікатурна логіка запропонованого автором комплексу вправ. Уточнено кількість опублікованих збірок авторських композицій О. Немеровського для гітари. Вперше піддано критичному аналізу посібник О. Немеровського “Школа гам, арпеджіо та акордів в усіх мажорних та мінорних тональностях для шестиструнної гітари”. На підставі результатів аналізу зроблено висновок, що розглянутий посібник має чимале історичне значення, однак в опублікованому автором вигляді його використання у сучасному педагогічному процесі є недоцільним. Висунуто гіпотези щодо первинного призначення посібника, намічені перспективні напрями подальших досліджень.

Ключові слова: техніка гри на гітарі, історія гітари, гітара в Україні, методика навчання гри на гітарі, українська гітарна школа, Олександр Немеровський.

Актуальність теми дослідження. Поодинокі розвідки музикознавців у галузі історії гітарного мистецтва в Україні все ще не дають підстав говорити про об’єктивне осмислення цього процесу. Деякі музиканти, які зробили вагомий внесок у розвиток і популяризацію гітари у нашій країні, досі залишаються незаслужено забутими, їхня діяльність не отримала належного вивчення, а варті уваги композиції не знайшли свій шлях до слухача. Однією з таких постатей є Олександр Сергійович Немеровський (30.03.1859 – 1915?). На початку XX століття професійна гітарна освіта в Україні ще не сформувалася, а гітаристи були переважно любителями, які не мали систематичної музичної освіти. За таких умов, творчий доробок композитора-професіонала з блискучою школою, який застосував свою творчу енергію для поповнення гітарного репертуару, викликає неабиякий дослідницький інтерес.

Аналіз досліджень і публікацій. Біографічних даних про О. Немеровського збереглося вкрай мало, найбільш змістовним їх джерелом є російське видання

Музичного словника Г. Рімана [2, С. 914]. Невеликою є довідка про композитора у словнику Д. Прата, проте вона містить схвальну оцінку гітарних композицій Немеровського [8]. Схвальним є і відгук авторитетного гітарного діяча В. Русанова, який на сторінках журналу “Гитаристъ” високо оцінив виконані О. Немеровським аранжування для гітари і ремствував на невелику популярність його композицій серед гітаристів. Авторські п’єси Немеровського для гітари В. Русанов охарактеризував так: “Твори Немеровського вирізняються різноманітними, суворо витриманими формами; більшість з них мають настрої і виявляють у композиторі серйозний напрям і великий смак”. Слабким місцем у композиціях Немеровського В. Русанов уважав певну одноманітність мелодій, причину якої вбачав у нестачі фантазії у композитора. “Не дивлячись на це, твори його дуже цікаві, музичні і показують, що автор не без таланту і гітарист неабиякий”, – підсумовував В. Русанов [3]. Найповніший перелік опублікованих композицій та аранжувань О. Немеровського для гітари знаходимо в упорядкованому М. Яблоковим Словнику-довіднику [1, С. 1218–1219].

Мета дослідження. Стисла рецензія В. Русанова дає тільки загальну характеристику гітарної творчості О. Немеровського. Нам не вдалося віднайти дослідження, що піддавали б ґрунтовному критичному аналізу гітарні твори цього композитора чи впорядкований ним посібник з розвитку техніки гри на гітарі. **Метою статті** є часткове заповнення цієї прогалини.

Виклад основного матеріалу. З російського видання Музичного словника Г. Рімана відомо, що Олександр Немеровський народився у Полтавській губернії, навчався гри на фортепіано у Варшаві, у 1881 році закінчив Петербурзьку консерваторію, продовжив навчання за кордоном. У 1884–1886 роках він викладав гру на фортепіано у Харківському інституті та у Полтаві, після чого вивчав гру на фортепіано та органі у Парижі. Успішно склавши 1894 року у Московській консерваторії іспит на отримання звання вільного митця, О. Немеровський викладав фортепіано у Тифліському училищі Імператорського російського музичного товариства, а згодом в училищі московського філармонічного товариства [2, С. 914]. На початку ХХ століття композитор займався викладацькою роботою у Харкові, про що свідчить опублікований 1904 року у Харкові статут музичної школи О. С. Немеровського [4].

Окрім п’єс для фортепіано, пісень та романсів для голосу у супроводі фортепіано і “Вищої практичної школи гри на гармоніумі”, у доробку О. Немеровського вельми значна кількість оригінальних композицій та аранжувань для гітари, а також “Школа гам, арпеджіо та акордів в усіх мажорних та мінорних тональностях для шестиструнної гітари”, що робить О. Немеровського помітною фігурою в українському гітарному мистецтві кінця ХІХ – початку ХХ століть. У “Словнику-довіднику” М. Яблокова вказано вісім опублікованих альбомів оригінальних композицій О. Немеровського для гітари з переліком творів, а у “Гітарному лексиконі” Й. Поврожняка та довіднику Й. Цута зазначено, що альбомів авторських творів О. Немеровського усього 9, проте не наводиться їхній зміст [7; 11, С. 207]. У каталозі нотного архіву американської гітаристки В. Олькотт-Бікфорд наведено зміст дев’яти збірок оригінальних композицій О. Немеровського (VOB1886–VOB1894), окремим записом вказана п’єса “Scherzino” із зазначенням авторства Nemerowski без ініціалів (VOB5227) [10]. Якщо не брати до уваги численні хибодруки, назви творів з восьми збірок архіву збігаються з назвами творів

з восьми альбомів, що вказані у “Словнику-довіднику” М. Яблокова. Отже, можна стверджувати, що альбомів все ж дев’ять. Виконані О. Немеровським й опубліковані аранжування для гітари творів композиторів-класиків складають три альбоми [1, С. 1218–1219].

“Школа гам, арпеджіо та акордів в усіх мажорних та мінорних тональностях для шестиструнної гітари” О. Немеровського (далі “Школа гам, арпеджіо та акордів”) була опублікована видавництвом Ю. Г. Циммермана у проміжку 1903–1915 років¹ [6]. Вона є першою опублікованою з відомих нам робіт, що присвячені техніці гри на гітарі та написані українським автором². “Школа гам, арпеджіо та акордів” складається з десяти розділів, у яких матеріал структуровано так:

I Одноголосні гами

а) гама C-dug та гами у інших мажорних тональностях з діезами при ключі, потім гами у мажорних бемольних тональностях. За таким принципом розташовані гами й у наступних розділах: спочатку дієзні, потім бемольні тональності. Тональності наводяться у порядку збільшення кількості знаків при ключі.

б) гама a-moll та гами у інших мінорних тональностях з діезами при ключі, гами у мінорних бемольних тональностях. Для кожної тональності запропоновано гами гармонічного та мелодичного (у низхідному русі натурального) варіантів мінуру.

II Гами терціями: а) мажорні тональності; б) мінорні тональності (гармонічні та мелодичні).

III Гами секстами: а) мажорні тональності; б) мінорні тональності (гармонічні та мелодичні).

IV Гами октавами: а) мажорні тональності; б) мінорні тональності (гармонічні та мелодичні).

V Хроматичні гами: а) одноголосна; б) великими терціями; с) малими терціями; д) великими секстами; е) малими секстами; ф) октавами.

VI Арпеджіо тонічних акордів: а) мажорні тональності; б) мінорні тональності; с) мажорні тональності октавами; д) мінорні тональності октавами.

VII Арпеджіо домінантсептакордів.

VIII Арпеджіо зменшених септакордів.

IX Каденції: а) мажорні тональності; б) мінорні тональності.

X Каденції розкладеними акордами (арпеджіо): а) мажорні тональності; б) мінорні тональності.

Відомо, що різні тональності неоднаково часто застосовують автори для написання гітарних композицій. Перелік “популярних” тональностей залежить від низки причин, зокрема технічного характеру. Зміст посібника, рівноцінне застосування усіх 24 тональностей свідчить про системний підхід О. Немеровського до гітари, розуміння її як повноцінного інструмента з багатим комплексом доступних композиторів засобів виразності.

Привертає увагу відсутність номерів струн або позначення позицій, у яких передбачається виконання гам. Навіть у місцях, де має відбуватися зміна позиції, не вказано ані номери нової позиції, ані номери струни на якій передбачено виконувати

¹Точна інформація про дату публікації відсутня. На обкладинці посібника у переліку міст, де розташовані відділи видавництва Г. Ю. Циммермана, фігурує Рига. Відомо, що ризька філія видавництва була відкрита у 1903 році, а у 1915 році Г. Ю. Циммерман продав фабрику та усі свої заклади, що знаходилися на території Росії [5].

²Посібник М. Вербицького “Поученію Хитары. Правила обція въ короткости” зберігся у рукописі і містить базовіправи.

ноту – тільки номери пальців лівої руки³. Це привносить певну багатоваріантність, невизначеність аплікатури.

Наприклад, при виконанні наведеного на *рис. 1* фрагменту гама a-moll з посібника О. Немеровського постає питання: у яких позиціях, на яких струнах автор передбачає виконання нот fis^2 gis^2 a^2 g^2 f^2 ?

Рис. 1

Навіть не розглядаючи екзотичні аплікатурні рішення і дотримуючись вказаних у нотах номерів пальців, ми зможемо тут застосувати цілу низку комбінацій:

а) виконання вказаного переліку нот на ① струні. Тобто fis^2 gis^2 виконуються у I позиції, після чого відбувається перехід до V позиції, виконання ноти a^2 та повернення до I позиції.

б) перехід до VI позиції після ноти e^2 , виконання нот fis^2 gis^2 на ② струні, виконання ноти a^2 й наступних нот на ① струні.

в) перехід до VI позиції після ноти e^2 , виконання нот fis^2 gis^2 на ② струні, виконання ноти a^2 на ① струні, g^2 f^2 на ② струні, повернення до I позиції.

Перелік комбінацій можна продовжити, але, відзначимо, що у гамах, незалежно від тональності, автор переважно дотримувався I позиції і “неохоче” її змінював, тож у фрагменті на *рис. 1*, ймовірно, він мав на увазі саме описану нами комбінацію а). Незважаючи на незручність такого рішення, О. Немеровський часто пропонує зміну позиції перед верхньою тонікою і притискання її 1 пальцем. Після цього напрям мелодійного руху змінюється на низхідний і знову виникає потреба у зміні позиції, тобто заради лише однієї ноти відбуваються одна за другою дві значні протилежні зміни позиції. Розглянемо наведений на *рис. 2* фрагмент арпеджіо C-dur зі “Школи гам, арпеджіо та акордів”.

Рис. 2

Очевидно, що виконання нот g^2 та c^3 вказаними пальцями на ① струні змушує гітариста робити зайві рухи лівою рукою, що надзвичайно ускладнює виконання у швидкому темпі. У цьому фрагменті більш ефективним буде притискання ноти g^2 1 пальцем на ② струні, а ноти c^3 2 пальцем на ① струні. Така аплікатура має одразу декілька переваг:

– у VIII позиції заграсмо не лише одну ноту c^3 , а три ноти $g^2 c^3 g^2$, завдяки чому уникнемо різних протилежних рухів лівою рукою вздовж грифа;

– 1 палець, який притискає ноти c^2 та g^2 , буде спільним при змінах позиції, тобто залишатиметься на одній і тій самій струні, що гарантуватиме повний контроль при переносі руки;

³ Звісно, там, де автор цифрою 0 вказує, що звук видобувається на відкритій струні, ми можемо однозначно визначити її номер. Починаючи з розділу IX деінде позначкою *ome Corde* вказано, що басову ноту слід грати на ① струні.

– висхідна і низхідна зміни позиції відбуватимуться під час звучання ноти e^2 на відкритій ① струні, що зробить звучання однорідним з точки зору артикуляції, а зміни позиції плавними.

У посібнику наявні й інші парадоксальні аплікатури лівої руки. На *рис. 3* наводимо фрагмент гами *d-moll* терціями. О. Немеровський запропонував першу з терцій грати у III позиції, після чого одразу переносити руку до I позиції.

Рис. 3

На *Рис. 4* наводимо два варіанти аплікатури, які вважаємо у цьому фрагменті більш вдалимими.

Рис. 4

Притискаючи терцію d^1-f^1 4 та 2 пальцями на ⑤ та ④ струнах, як вказано у аплікатурі на *рис. 4 а*, можемо одразу підготувати 1 палець на ноті e^1 . Після видобування d^1-f^1 відпускаємо 4 та 2 пальці, граємо терцію e^1-g^1 і, не знімаючи 1 пальця, притискаємо f^1-a^1 3 та 2 пальцями. У такий спосіб зміна позиції відбуватиметься надзвичайно плавно. Запропонована на *рис. 4 б*) аплікатура також робить зміну позиції зручнішою ніж у варіанті О. Немеровського. Вона передбачає зміну позиції з використанням спільного 1 пальця, який притискає на ④ струні спершу f^1 , а потім e^1 . Далі аплікатура аналогічна до вказаної на *рис. 4 а*.

У наведеному на *рис. 5* фрагменті гами *C-dur* октавами автор з незрозумілих причин уникає застосування 4 пальця для притискання ноти d^2 , натомість вдаючись до стрибка 3 пальцем з III ладу ⑤ струни на III лад ② струни у інтервалах, що слідуєть безпосередньо один за другим. У “Школі гам, арпеджіо та акордів” О. Немеровського таке спірне аплікатурне рішення також не є унікальним.

Рис. 5

Автор не надає жодних пояснень, порад чи коментарів щодо застосування посібника, наведених у ньому вправ і запропонованих аплікатур. Характерною є також відсутність у “Школі гам, арпеджіо та акордів” надзвичайно важливого аспекту гітарної техніки – аплікатури правої руки. Зауважимо, що взагалі у прижиттєвих публікаціях творів О. Немеровського для гітари вказівки щодо аплікатури лівої руки зустрічаються хіба як виняток, а аплікатура правої руки, як і у розглянутому посібнику, відсутня повністю.

Висновки. Через те, що сучасні погляди на гітарну техніку і методика навчання гри на гітарі набули суттєвого розвитку, посібник О. Немеровського можна вважати значною мірою застарілим. В опублікованому автором вигляді він став неактуальним для навчання гітаристів, має вагомі недоліки. Проте, “Школа гам, арпеджіо та акордів в усіх мажорних та мінорних тональностях для шестиструнної гітари” є спробою системного погляду на технічний розвиток гітариста і, попри її вади, сам по собі історичний факт її появи є важливою віхою у розвитку українського гітарного мистецтва, однією з ознак його професіоналізації на зламі століть.

Відсутність у посібнику пояснень щодо техніки гри та методики роботи над запропонованими вправами не дає змогу глибше проаналізувати погляди О. Немеровського на гітарну техніку, а даних про написання О. Немеровським інших посібників з гри на гітарі немає. Поки що ми можемо лише здогадуватися чому він залишив без розгляду стільки важливих методичних і технічних питань. Можливо, за авторським задумом, адресатами “Школи гам, арпеджіо та акордів” були досвідчені гітаристи. Однак наявні біографічні дані⁴ дають підставу висунути версію, за якою він, не надто добре знаючи гітару, розробив комплекс гам та акордів для власного використання при написанні творів для неї, а, готуючи посібник до публікації, вирішив не висвітлювати низку важливих технічних проблем, оскільки не вважав себе достатньо компетентним у цій галузі. Така гіпотеза пояснює, зокрема, відсутність аплікатури правої руки й численні спірні рішення щодо аплікатури лівої руки, які запропонував О. Немеровський у своїй “Школі гам, арпеджіо та акордів”.

Сподіваємося, подальші дослідження біографії О. Немеровського та його сучасників, пошуки метод, на які спирався композитор вивчаючи гітару, та його зв'язків з іншими гітаристами допоможуть знайти відповіді на порушені питання, підтвердити або спростувати висунуті у цій статті гіпотези. Оригінальні композиції та аранжування О. Немеровського для гітари потребують окремого розгляду. Наукові розвідки у зазначених напрямках допоможуть сформувати більш повний творчий портрет цього представника українського гітарного мистецтва.

Список використаної літератури

1. Классическая гитара в России и СССР. Биографический музыкально-литературный словарь-справочник русских и советских деятелей гитары / сост. Яблоков М. С. Екатеринбург: “Русская энциклопедия”, 1992. 2108 с.

2. Риман Г. Музыкальный словарь / перевод с 5-го немецкого издания Б. Юргенсона, дополненный русским отделом, составленным при сотрудничестве П. Веймарна, В. Преображенского, Н. Финдейзена, Ю. Энгеля, Б. Юргенсона

⁴ Зокрема, В. Машкевич зазначив, що О. Немеровський не був гітаристом за фахом [1, С. 1218].

и др. Перевод и все дополнения под редакцией Ю. Энгеля. Изд-во П. Юргенсона, Москва, 1901. 1531 с.

3. Русанов В. Библиография. *Гитаристъ*. Москва, 1904. № 10. С. 12.

4. Устав музыкальной школы А. С. Немеровского в г. Харькове. Харьков: Типография В. И. Романова, 1904. 3 с.

5. Юлий Генрих Циммерман. *Историко-биографический интернет-проект "История гитары в лицах"*. URL: <http://www.guitar-times.ru/pages/publishers/zimmermann.htm> (дата звернення: 24.12.2018).

6. Nemerowski A. *Schule der Tonleitern Arpeggien und Akkorde in allen Dur- und Moll- Tonarten für 6 saitige Gitarre*. Leipzig: Jul. Heinr. Zimmermann. URL: [https://imslp.org/wiki/Schule_der_Tonleitern_Arpeggien_und_Akkorde_\(Nemerovsky%2C_Aleksandr\)](https://imslp.org/wiki/Schule_der_Tonleitern_Arpeggien_und_Akkorde_(Nemerovsky%2C_Aleksandr)) (дата звернення: 24.12.2018).

7. Powroźniak J. *Gitarren-Lexikon*. Berlin: Verlag Neue Musik, 1979, 1980, 1986. 236 s.

8. Prat D. *Diccionario de Guitarristas (Diccionario biografico, bibliografico, historico, critico de guitarristas, guitarreros)*. Buenos Aires: 1934 (reprint 1988). – 470 p.

9. *The Russian collection, Vol. I for guitar solo*. Edited, with historical notes by Matanya Ophee. Editions Orphée, Inc., Columbus, Ohio, 1986.

10. Vahdah Olcott-Bickford Collection, 1800-2008. Special Collections & Archives. URL: <https://findingaids.csun.edu/archon/index.php?p=collections/findingaid&id=88&q=&rootcontentid=4251> (дата звернення: 24.12.2018).

11. Zuth J. *Handbuch der Laute und Gitarre*. Georg Olms Verlag, 1978. 296 p.

References

1. Yablokov, M. (Ed.). (1992). *Classical guitar in Russia and USSR. Biographical musical-literary dictionary reference of russian and soviet guitar personalities*. Yekaterinburg: "Russkaya entsiklopediya" [in Russian].

2. Riman, G. (1901). *The Musical Dictionary*. Translation from the 5th German edition of B. Jurgenson, supplemented by the Russian department, compiled with the cooperation of P. Weimarn, V. Preobrazhensky, N. Findeisen, Y. Engel, B. Yurgenson, et al. Y. Engel (Ed., Trans.). Moscow: Publishing house of P. Jurgenson [in Russian].

3. Rusanov, V. (1904). Bibliography. *Guitarist*, (10), 12 [in Russian].

4. *The Charter of the music school of A. S. Nemerovsky in Kharkov*. (1904). Kharkov: Printing house of V. I. Romanov [in Russian].

5. Tavrovsky, V. *Julius Heinrich Zimmermann*. Retrieved from: <http://www.guitar-times.ru/pages/publishers/zimmermann.htm> [in Russian].

6. Nemerowski, A. *Schule der Tonleitern Arpeggien und Akkorde in allen Dur- und Moll- Tonarten für 6 saitige Gitarre*. Leipzig: Jul. Heinr. Zimmermann. Retrieved from: [https://imslp.org/wiki/Schule_der_Tonleitern_Arpeggien_und_Akkorde_\(Nemerovsky%2C_Aleksandr\)](https://imslp.org/wiki/Schule_der_Tonleitern_Arpeggien_und_Akkorde_(Nemerovsky%2C_Aleksandr))

7. Powroźniak, J. (1986). *Gitarren-Lexikon*. Berlin: Verlag Neue Musik.

8. Prat, D. (reprint 1988). *Diccionario de Guitarristas (Diccionario biografico, bibliografico, historico, critico de guitarristas, guitarreros)*. Buenos Aires: Romero & Fernandez.

9. *The Russian collection, Vol. I for guitar solo*. (1986). M. Ophee (Ed.). Columbus, Ohio: Editions Orphée, Inc.

10. *Vahdah Olcott-Bickford Collection, 1800–2008*. Special Collections & Archives. Retrieved from: <https://findingaids.csun.edu/archon/index.php?p=collections/findingaid&id=88&q=&rootcontentid=4251>

11. Zuth, J. (1978). *Handbuch der Laute und Gitarre*. Georg Olms Verlag.

Стаття надійшла до редколегії 16.09.2018.

Прийнята до друку 21.10.2018

O. NEMEROVS'KY'S "SCHOOL OF SCALES, ARPEGGIOS AND CHORDS IN ALL MAJOR AND MINOR KEYS FOR SIX-STRING GUITAR"

Viktor Palamarchuk

*Ivan Franko L'viv National University,
Department of Musicology and Art of Choral Conducting,
19, Valova str., L'viv, 79008, Ukraine,
e-mail: guitaristpv@gmail.com*

The purpose of the article is to study the poorly researched guitar part of the heritage of the Ukrainian composer Oleksandr Nemerovskyi (late XIX – early XX century) and to introduce the obtained data into scientific circulation. To achieve this goal, the collection and synthesis of biographical information about O. Nemerovskyi, analysis and assessment of his "School of scales, arpeggios and chords in all major and minor keys for six-string guitar" were performed. The main parameters of the assessment of the manual were its content, structure and fingerings which author proposed for his set of exercises. The number of published collections of O. Nemerovskyi's compositions for guitar was clarified. For the first time, a critical analysis of O. Nemerovskyi's manual "School of scales, arpeggios and chords in all major and minor keys for six-string guitar" was performed. It is concluded that this manual is of considerable historical importance, but in the form published by the author its use in the modern pedagogical process is inappropriate. Hypotheses for the initial purpose of the manual have been proposed, prospective directions for further research have been outlined.

Keywords: guitar technique, history of the guitar, guitar in Ukraine, guitar teaching method, Ukrainian guitar school, Oleksandr Nemerovskyi, A. Nemerowski.